

බුදුදහමේ ව්‍යාප්තිය, ගිල්ගිටි අත්පිටපත්
(Gilgit Manuscripts) හා එහි ආගමික, සාහිත්‍යික
හා ඓතිහාසික වටිනාකම

- අපරාක්කේ සිරිසුඛමම හිමි

ප්‍රවේශය

තෘතීය ධර්ම සංගායනාවේදී සිදු වූ විශේෂත්වයක් නම් විදේශීය රටවලට ධර්මදූත සේවය ආරම්භ කිරීමයි. මොග්ගලීපුත්ත තිස්ස හිමියන්ගේ අනුශාසනා පරිදි ධර්මාශෝක රජතුමා රටවල් 09කට ධර්ම දූතයන් යැවූ බව මහාවංසයේ දෙළොස්වන පරිච්ඡේදයේ¹ සහ සමන්තපාසාදිකාවේ බාහිර නිදනයෙහි ආචරිය පරම්පරා වණ්ණනාවේ² සඳහන් වේ. එහිදී කාශ්මීර ගන්ධාර (පේෂාවෝර්, රාවල්පිණ්ඩ්) ප්‍රදේශ දෙකට මජ්ඣන්තික හිමියන්ද, මහීෂ මණ්ඩලයට (මයිසූර් ප්‍රදේශය) මහාදේව තෙරණුවන්ද, වනවාස දේශයට (දකුණු ඉන්දියාවට අයත්ය) රක්ඛිත තෙරුන්ද, අපරාන්ත දේශයට (ඉන්දියාවේ බටහිර පැත්තයි. එනම් ඇල්ලෝරා, භාරුකච්ඡ, සුප්පාරක ප්‍රදේශ) යෝනකධම්මරක්ඛිත තෙරුන්ද, මහාරට්ඨයට (මහාරාෂ්ට්‍ර) මහාධම්මරක්ඛිත තෙරුන්ද, යෝනක දේශයට (වයඹ දිග දේශ සීමා ප්‍රාන්තයයි) මහාරක්ඛිත තෙරුන්ද, සුවණ්ණ භූමියට (බුරුම දේශය) සෝණ, උත්තර තෙරවරුන්ද, හිමවන්ත දේශයට (හිමාල දේශය) මජ්ඣම තෙරුන්ද, තම්බපණ්ණියට (ලක්දිව) මහා මහින්ද තෙරුන්ද වැඩම කරන්නට විය.³ මෙම ධර්ම දූත සේවයෙන් භාරතයේ බොහෝ ප්‍රදේශවලටද අසල්වාසී රටවලද බුදුදහම ප්‍රචාරය විය. අතීතයේ අඛණ්ඩ භාරත සංකල්පය වර්තමානයේ ඉන්දියාව, පකිස්ථානය, ඇෆ්ගනිස්ථානය, බංගලාදේශය, කාශ්මීරය ආදී විවිධ රටවල් ඔස්සේ විහේදනයට ලක්ව ඇත. එහෙත් එකී සියලු රටවල ඉපැරණි බෞද්ධ පුරාවස්තු හා ඓතිහාසික මූලාශ්‍රය හමුවීම අශෝක සමයෙහි වූ ධර්ම ප්‍රචාරක ක්‍රියාවලියෙහි සාර්ථකත්වයට නිදර්ශනය. එම පුරාවිද්‍යාත්මක සාධක අතර මෙහිදී අපගේ විශේෂාධ්‍යානයට ලක්වන්නේ ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයෙන් හමුවූ සුවිශේෂ අත්පත්‍රිකාවල ඓතිහාසික, ආගමික හා සාහිත්‍යික වටිනාකම පිළිබඳ විමර්ශනයක් කිරීමයි.

ගිල්ගිටි අත්පිටපත්වල (Gilgit Manuscripts) ඓතිහාසික, ආගමික හා සාහිත්‍යික ආලෝකය

උතුරු පකිස්තානයේ ගිල්ගිටි ගඟ හා හුන්සා ගඟ පිහිටා ඇති ස්ථානය ගිල්ගිටි ප්‍රදේශය නමින් හැඳින්වෙයි. ඉපැරණි සිල්ක් මාවතේදී මෙම ප්‍රදේශය නැවතුම් ස්ථානයක් වශයෙන්ද භාවිත විය. එම හේතුවෙන් විවිධ ජාති, ආගම්, කුලවල මිනිසුන් මෙම ප්‍රදේශයේ නිතර සංසරණය වන්නට ඇත. මෙම ප්‍රදේශය ක්‍රි.පූ. 3වන සියවස දක්වා වූ ඉපැරණි අතීතයකට හිමිකම් කියයි. බෞද්ධ උරුමයන්ට හිමිකම් කියන පුරාවිද්‍යාත්මක සාධක බොහොමයක් මෙම ප්‍රදේශයෙන් හමුවී තිබේ. එබැවින් පකිස්තානයේ බෞද්ධ ඉතිහාසය බුදුදහම තරම්ම පැරණිය. වර්තමාන පකිස්තානයේ බුදුදහම සක්‍රීයව නැතත් බෞද්ධ සංස්කෘතික නෂ්ටාවශේෂයන්ගෙන් අතීතයෙහි ඵලට බුදුදහමට දැක්වූ ප්‍රමුඛතාව වටහාගත හැකිය.⁴ තවද උතුරු ඉන්දියානු ප්‍රදේශවල බුදුදහම ප්‍රචලිතව තිබූ බවට වටිනා පුරාවිද්‍යාත්මක සාක්ෂ්‍ය බොහොමයක් වත්මන් පකිස්තානයේ ගිල්ගිටි ප්‍රදේශය හා යාබද ඇෆ්ගනිස්තානයේත්, වත්මන් කාශ්මීරය වැනි රටවලින් හමුවේ. ඒ අතර මෙම සාකච්ඡාවේදී අවධානය යොමු කරන්නේ ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයෙන් හමු වූ සංස්කෘත භාෂාවෙන් ලියූ ගිල්ගිටි අත්පිටපත් පිළිබඳය. මෙම අත්පිටපත් සංස්කෘත භාෂාවෙන් ලියවීමට ප්‍රධාන හේතුව නම් එම ප්‍රදේශවල මහායාන බුදුදහම ප්‍රචලිතව තිබීමයි. ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයට යාබදව කාශ්මීරයත් චීනයත් පිහිටා තිබේ. ගිල්ගිටි ප්‍රදේශය ඇතුළු ප්‍රදේශ අතීතයේ කාශ්මීරයේම කොටසකි. අතීතයේ සෙළොස්මහා ජනපද අතර කාශ්මීර හා ගන්ධාරය එක් ප්‍රදේශයක් ලෙස හැඳින්වීය.⁵ අශෝක රජතුමා ධර්මය ප්‍රචාරය කළ ප්‍රදේශ අතර කාශ්මීර හා ගන්ධාරද එක් ප්‍රදේශයකි. තවද බෞද්ධ භික්ෂූන් චීනයේ සිට ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයට (කාශ්මීරයට) බුදුදහම ඉගෙනීමට හා ධර්ම දේශනයටද පැමිණ ඇත. එයට හේතුව වී ඇත්තේ කාශ්මීරයෙහි මහායාන (සර්වාස්තීවාදී) බුදුදහම සක්‍රීයව පැවතීමයි. කණිෂ්ඨක රජතුමා හතරවන සංගායනාව සඳහා කාශ්මීරය තෝරාගන්නට ඇත්තේද එබැවිනි. එමගින් චීනය, කාශ්මීරය (වත්මන් පකිස්තානයේ උතුරු පළාතට අයත් ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයත්), ඉන්දියාව හා ශ්‍රී ලංකාව බුදුදහම හා සම්බන්ධ භාෂා හා සංස්කෘතික සංස්පර්ශ

හුවමාරු වූ ප්‍රදේශ ලෙස නම් කළ හැකිය. ගිල්ගිටි අත්පිටපත් ඒ සඳහා කදිම නිදසුනකි.

ගිල්ගිටි අත්පිටපත් මූලිකව සොයාගන්නේ 1931 වර්ෂයේදී ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයට අයත් බෞද්ධ ස්තූපයක දූවයෙන් නිමකළ මංජුසාවක තිබියදීය. ඒවා ලියා තබා ඇත්තේ සංස්කෘත භාෂාවෙනි.⁶ එම පිටපත් ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයෙන් සොයාගත් බැවින් ගිල්ගිටි අත්පිටපත් (Gilgit Manuscripts) නමින් හඳුන්වයි. මෙම පිටපත්වල දැකිය හැක්කේ ඉතා සංයමයෙන් ලියන ලද නාගරී අත් අකුරුය. ඒවා ලියා තබා ඇත්තේ විශේෂිත වූ ශාක වර්ගයක පොතුවල පිටපැත්තේය. ක්‍රි.ව. 5, 6 සියවස්වලට අයත් මෙම අත්පිටපත්වල මහායාන බුදුදහමේ සූත්‍ර ධර්ම සටහන් කර ඇත.⁷ පකිස්ථානයේ බෞද්ධ ස්තූපයක තිබී හමුවන ගිල්ගිටි අත්පිටපත් දැනට ලෝකයේ හමුවී ඇති පැරණිතම අත්පිටපත් අතර එකකි. එම අත්පිටපත් විනාශ නොවී ශේෂ වීමට (වර්තමානයේ) බිර්ච් (birch) නමින් හඳුන්වන ශීත ප්‍රදේශවලට ආවේණික ශාකයෙහි පිටපොත්තෙහි සටහන් කිරීම හේතුවක් විය. මහායාන බුදුදහමෙහි ඉගැන්වෙන චිරප්‍රසිද්ධ සූත්‍රයක් වන සද්ධර්ම පුණ්ඩරික සූත්‍රය සහ තවත් සූත්‍ර 3ක් මූලිකව හමුවූ පිටපත්වලින් දක්නට ලැබේ. ඊට අමතරව ආගමික හා දර්ශනික කාරණා, බෞද්ධ සූත්‍ර ධර්ම, ත්‍රිපිටක ග්‍රන්ථ, ආගමික පූජා විධි, ජනකතා, අරාමික විනය, සූප ශාස්ත්‍රය, වෛද්‍ය ශාස්ත්‍රය, ව්‍යාකරණ ශාස්ත්‍රය වැනි කරුණුද ගිල්ගිටි අත්පිටපත්වල සටහන් වේ. පත්‍රිකා දෙකක් හෝ ඊට වැඩි සමූහ වශයෙන් ඇති ගිල්ගිටිවලින් හමුවන අත්පත්‍රිකා පිටු අංක යොදා සම්බන්ධ කර ඇති අතර පරිච්ඡේද වශයෙන් අන්තරයන් හෙවත් හිඩැස් නොතබා අවසන් වනතුරු රචනා කර ඇත.⁸ ඇතැම්විට අමුද්‍රව්‍යවල ඇති සීමිත බව අන්තරයන් නොතබා අත්පිටපත් රචනා කිරීමට හේතුවක් වන්නට ඇත.

ගිල්ගිටි අත්පිටපත් වැනි රචනා සම්ප්‍රදයක් ගිල්ගිටි ප්‍රදේශය දක්වා පැමිණ ඇත්තේ ශ්‍රී ලංකාව, නේපාලය, ටිබෙටය වැනි රටවල බුදුදහම පිටපත් කිරීමේ ක්‍රම ශිල්පවල ආභාසයෙන් විය හැකිය. ඇතැම්විට ගිල්ගිටි අත්පිටපත්වල ඇතුළත් මහායාන සූත්‍ර පරිවර්තන කොටස් පැමිණ ඇත්තේ බුරුමය, ශ්‍රී ලංකාව, චීනය, ජපානය, ටිබෙටය,

මොන්ගෝලියාව වැනි රටවලිනි. (මෙමගින් අදහස් වන්නේ ගිල්ගිටි අත්පිටපත්වල ද්‍රව්‍යමය මූලාශ්‍ර නොව දේශනා ධර්මයන් අනෙකුත් රටවලින් ගෙන ආ බවයි. එකී දේශනා ධර්මයන් පිටපත් කිරීමට අවශ්‍ය ගස්වල පොකු හා පත්‍ර නමැති ද්‍රව්‍යමය මූලාශ්‍ර ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයෙන් හෝ ඒ අවට ප්‍රදේශවලින් සොයාගන්නට ඇත. ඒවා ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයේ පිටපත් කළද ඒ සඳහා අවශ්‍ය බෞද්ධ දේශනාවන් හා මූලාශ්‍රය ඔවුන් සොයාගන්නට ඇත්තේ ඉහතින් සඳහන් කළ බුදුදහම ප්‍රචලිත අනෙකුත් රටවලිනි. එමගින් පැහැදිලි වන්නේ බුදුදහම ආසියාවේ ප්‍රචලිත වීමේදී බෞද්ධ සූත්‍ර ධර්ම මෙන්ම සූත්‍ර ධර්මවල සඳහන් ගාථා ශ්ලෝකාදී පද්‍යමය භාවිතයන්ද ප්‍රචලිත වූ බවයි.) එම සියලු අත්පිටපත් බුදුදහම හා සම්බන්ධ ඒවාය. එහෙත් වර්තමානයේ විද්‍යාමානික පැරණිතම අත්පිටපත හමුවන්නේ ඉහත සඳහන් කළ රටවලින් නොව ඉන්දියාවෙනි.⁹ මෙම කරුණුවලින් පැහැදිලි වන්නේ බුදුදහමේ දේශනාවන් ථෙරවාද, මහායාන හේදයකින් තොරව තම රටවලට ගැලපෙන අමුද්‍රව්‍ය භාවිත කර සංරක්ෂණය කිරීමේ පිළිවෙතක් දුරාතීතයේ සිට පැවත ආ බවයි.

ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයෙන් හමුවන අත්පිටපත් තාක්ෂණය සැබවින්ම ලක්දිව තල්පත් ආශ්‍රයෙන් ගොඩනැගුණු පුස්කොළ පොත් සංස්කෘතිය හා සාමාන්‍යය. ලක්දිව වැසියන් බුදුදහමේ දේශනාවන් පුස්කොළ පොත්වල ලියා තැබූ අතර ඒවා යෙහිද අන්තරයන් දක්නට නොලැබීම විශේෂත්වයකි. ගිල්ගිටි අත්පිටපත් තරම් පැරණි මූලාශ්‍රය ශ්‍රී ලංකාවේ ඉතිරි වී නැතත් එවැනි සංස්කෘතීන් කාශ්මීරය, පකිස්ථානය වැනි රටවල බිහිවීමට ශ්‍රී ලංකාවේ හා චීනයේ බුදුදහම ප්‍රචලිත වීම ප්‍රධානතම හේතුවක් වන්නට ඇත. තවද ශ්‍රී ලංකාවේද පුස්කොළ පොත් තාක්ෂණය ගොඩනැගීමට මෙවැනි රටවල ධර්මය සංරක්ෂණය කිරීමේ ක්‍රමවේද හේතු වන්නට ඇත. කෙසේවෙතත් මෙහිදී උපකල්පනය කළ හැකි කාරණය වන්නේ බුදුදහම ප්‍රචලිත බොහෝ රටවල දැනුම, සාහිත්‍ය, සංස්කෘතිය වැනි දෑ ඒ ඒ රටවල් සමග අන්තර්පෝෂණය වීම බුදුදහමේ ව්‍යාප්තියට හා සංරක්ෂණයට ප්‍රධාන හේතුවක් වන්නට ඇති බවයි.

තවද විදේශිකයන් සේද මාවත ඔස්සේ ශ්‍රී ලංකාවට පැමිණ

අභයගිරි, මහාවිහාර දෙමුලායතනවල ඉගෙන ධර්මය රචිත අත්පිටපත් තම තම රටවලට රැගෙන ගිය බව දේශාටන වාර්තාවල සඳහන්ය. ගිල්ගිටි වැනි ප්‍රදේශවලින් හමුවන අත්පිටපත් එම ක්‍රියාවලියෙහි එක් පැතිකඩකි. විවිධ රටවල බෞද්ධ අත්පිටපත් සංස්කරණය බුදුදහම විවිධ ප්‍රදේශවල අධ්‍යයනයට හා ප්‍රචාරණයට හේතුවක් විය. ඒ ඒ ප්‍රදේශවල බුදුදහම ඇසුරෙන් විවිධ සංස්කෘතීන් ගොඩනැගීමටද එම අත්පිටපත් මහත් රුකුලක් විය.

මෙම ගිල්ගිටි ප්‍රදේශය පිහිටා ඇත්තේ චීනයට යාබදවය. බුදුදහමේ ඉගැන්වීම් ඇතුළත් අත්පිටපත් ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයෙන් හමුවීමට සේද මාවතද ඒ අසල පිහිටීම ද හේතුවන්නට ඇත. තවද එම ප්‍රදේශය අතීතයේ බුදුදහම මැනවින් ප්‍රචලිතව පැවති ප්‍රදේශයකි. එකී ප්‍රදේශවාසී මිනිසුන් එම අත්පිටපත් සංරක්ෂණය මෙන්ම පරිහරණයද මැනවින් සිදු කරන්නට ඇත. ඒ සඳහා එම ස්ථානයේ භූගෝලීය පිහිටීමද ප්‍රධාන සාධකයක් වන්නට ඇත. එසේම ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයෙන් හමුවන අත්පත්‍රිකාවලින් ඓතිහාසික, සාමාජික, සංස්කෘතික, ආගමික හා සාහිත්යික වටිනා තොරතුරු රාශියක් හෙළි කරයි. ඒ සඳහා හත්වන සියවසේ වාසය කළ ධර්මධාතු නම් චීන ජාතික භික්ෂුවකගේ සටහන සුවිශේෂී කරුණු රැසකට මග පාදයි. උන්වහන්සේ චීනයේ සිට කාශ්මීරයට පැමිණ ඇත්තේ ක්‍රි.ව 759දීය. එහිදී උන්වහන්සේ සංස්කෘත භාෂාවත් කොටස් 7කින් යුත් චීනයත් ගුරුවරු තිදෙනෙකු යටතේ වසර 4ක් තිස්සේ ඉගෙන ඇත. උන්වහන්සේ සඳහන් කරන ආකාරයට කාශ්මීරයේ 300 අධික විහාරාරාමද, බෞද්ධ ස්තූප හා සිතුවම්ද ඒ වන විට තිබී ඇත.¹⁰ කාශ්මීරයේ බෞද්ධ චිත්‍ර කලාව පිළිබඳ අධ්‍යයනය කළ පණ්ඩිත් රාම් වන්ද කාක් පැරණි බෞද්ධ සිතුවම් බොහොමයක් කාශ්මීර හා තදශ්‍රිත ප්‍රදේශවලින් සොයාගත හැකි බවට කරුණු දක්වයි.¹¹ එහිදී ක්‍රි.ව. 7වන සියවස වන විට කාශ්මීරයෙහි කලා නිර්මාණ ඉතා උසස් මට්ටමක පැවති බවට එම කරුණු සාක්ෂි දරයි. එවැනි පරිසරයක ගිල්ගිටි වැනි අත්පත්‍රිකා තාක්ෂණය ගොඩනැගීම හා එවැනි ආගමික, සාහිත්යික හා ශාස්ත්‍රීය කර්තව්‍යන්හි නිරත වීම අරමුසක් නොවේ. තවද හත්වන සියවස වනවිට චීනයෙහි බුදුදහම ස්ථාවර වී අවසානය. ඒ වනවිට චීනයෙහි උසස් සාහිත්‍ය හා කලා සම්ප්‍රදයක්ද ගොඩනැගී

තිබුණි. ඒ අනුව 7වන සියවස වනාහි චීනයෙහි එන්ග් රාජවංශයට අයත් ස්වර්ණමය කාලවකවානුවක් ලෙස නම් කළ හැකිය. මෙම සියවසයෙහි චීනයෙහි දක්නට ලැබුණු දේශපාලන, ආර්ථික හා සාහිත්‍ය කලාදී දියුණුව කාශ්මීරය වැනි රටවලටද බලපාන්නට ඇත.

කාශ්මීරයෙන් හමු වූ භෞසජ්‍ය ගුරු සූත්‍ර, ඒකාදසමුඛම්, හයගිරිවේද්‍යා, ශ්‍රීමහාදේවීච්ඡාකරණම්, අජිතසේන ච්ඡාකරණම් වැනි ඉපැරණි ගිල්ගිටි අත්පත්‍රිකාවල තැනින් තැන කෙටි ශ්ලෝක මගින් විස්තර කළ පද්‍යමය භාවිතද දැකගත හැකිය. පාලි ත්‍රිපිටකයේ ගාථා ධර්ම සේ සංස්කෘත ත්‍රිපිටකයෙහි පද්‍යමය ආකෘතිය ශ්ලෝක භාවිතයයි. සංස්කෘත ශ්ලෝක රචනය සම්බන්ධයෙන් භාරතීය කාව්‍ය විචාරකයන් දක්වන ඡන්දස් අලංකාර ශාස්ත්‍රයන් බෞද්ධ ගාථා ධර්ම සරල හා සුගම කෙටි පද්‍ය ශෛලියක් ගිල්ගිටි අත්පිටපත්වලින් හමුවන ශ්ලෝකවලින් පැහැදිලි වේ. මහායාන බුදුදහමෙහි මාධ්‍ය සංස්කෘත භාෂාව වූ බැවින් සංස්කෘතයෙන් ශ්ලෝක රචනා වුවත් ගිල්ගිටි ආදී අත්පිටපත්වලින් හමුවන මූලාශ්‍රයවල දැකිය හැක්කේ ඉතා දීර්ඝ නොවූ කෙටි ශ්ලෝක භාවිතයන්ය. ගද්‍ය හා පද්‍ය මිශ්‍ර භාෂා ශෛලියකින් යුත් එහි අත්පිටපත්වල ගද්‍ය ශෛලිය ඉපැරණි සංස්කෘත භාෂා රීතියත්, පද්‍ය ආකෘතිය ප්‍රාකෘත හා සංස්කෘත මිශ්‍රණයෙන්ද නිර්මාණය වී ඇත. එම අත්පිටපත්වල සාමාන්‍ය ලක්ෂණය වන්නේ පද්‍ය කොටස් විස්තර කිරීමට ගද්‍ය කොටස් භාවිත කිරීමයි. එම ගද්‍ය කොටස්හි වාක්කෝෂය වැඩිමනක් නැඹුරු වී ඇත්තේ සංස්කෘත භාෂාවටය.¹² ගද්‍යයෙන් හා පද්‍යයෙන් ඇති මහායාන සංස්කෘත මූලාශ්‍රයන් ප්‍රාකෘත භාෂාවලින් රචිත ආදී බෞද්ධ ලේඛන ඇසුරෙන් සැකසී ඇත. භාෂා කිහිපයක් මිශ්‍රිතව මෙම අත්පිටපත් රචනා වී ඇති බැවින් ඒවායෙහි දෝෂ බහුලව දැකිය හැකි බව විද්වත් මතයයි.¹³ ගිල්ගිටි අත්පිටපත්වල හමුවන බෞද්ධ මූලාශ්‍රයවලද භාෂාමය වෙනස්කම් ඇතත් සංකල්පීය වශයෙන් මුල් බුදුදහම හා මහත් දුරස්තබවක් නොමැත. ඒ අනුව පැහැදිලිවන ප්‍රධාන කාරණය නම් පද්‍යමය කොටස් මුල් බුදුසමය ඇසුරෙන් ප්‍රාකෘත හා සංස්කෘත යන භාෂා ද්වයෙන් පරිවර්තනය කර ඇති බවත් රචකයා එම පද්‍යමය කොටස් ගද්‍ය ශෛලියෙන් විස්තර කිරීමට සංස්කෘත භාෂාව යොදගත් බවය. මෙමගින් ගිල්ගිටි අත්පත්‍රිකාවලට විශ්වසනීය මූලිකත්වය හිමිව ඇත්තේ පද්‍යමය කොටස්වලට බව පැහැදිලි වේ. ඒ බව

ඇතැම් අත්පිටපත්වල ඇතුළත් සූත්‍ර ධර්ම පද්‍යයෙන්ම පමණක් රචනා කිරීමෙන්ද එය අවබෝධ කරගත හැකිය. උදහරණ වශයෙන් ආර්ය චන්ද්‍රප්‍රදීප වැනි සූත්‍ර සම්පූර්ණයෙන්ම රචනා වී ඇත්තේ පද්‍යයෙනි.¹⁴ ගිල්ගිටි වැනි ප්‍රදේශවල සංස්කෘත, ප්‍රාකෘත භාෂා අනුසාරයෙන් බෞද්ධ ගාථා ධර්ම පරිවර්තනය වූවා පමණක් නොව එම පද්‍ය නැවුම් ලෙස රචනා වූ බවද පැවසිය හැකිය. මන්ද එම කාලය (ක්‍රි.ව. 6) ඉන්දියානු පරිසරයෙහි හා චීන පරිසරයෙහි සාහිත්‍ය රචනය සම්බන්ධයෙන් මනා අවධානයක් දිනාගත් සමයකි. ගිල්ගිටි ප්‍රදේශයේද අත්පිටපත් රචනා කළ පුද්ගලයන් සාහිත්‍ය රචනය පිළිබඳ හැදෑරීමක් සහිතව ඒ කර්තව්‍යයෙහි නිරතවන්නට ඇත. රචකයෝ එකී කාව්‍ය සම්භාව්‍ය සංස්කෘතයෙන් එය රචනා කිරීම ගෞරවයක් ලෙසද සැලකූහ.¹⁵ ඔවුන් සතුව තිබූ සාහිත්‍ය දැනුම ආගමික ග්‍රන්ථ රචනයේදී නැවුම්ව පද්‍ය රචනා කිරීමට හේතුවක් වන්නට ඇත. ඇතැම් ගිල්ගිටි අත්පිටපත් පද්‍යයෙන් පමණක් හමුවන්නේ ඒ හේතුව පදනම් කරගෙනය. ඒ සඳහා ප්‍රධාන හේතුව වී ඇත්තේ බෞද්ධ අධ්‍යාපනය හා සංස්කෘත භාෂා ඥානය කාශ්මීරයේ උසස් තත්ත්වයක පැවතීමයි. එහිදී චීනයේ මධ්‍ය ආසියාවේත් බුදුදහම ප්‍රචාරයට සංඝභූති, පුණ්‍යක්‍රාත, ධර්මයශස්, බුද්ධයශස් සහ ගුණවර්මන්¹⁶ වැනි කාශ්මීර භික්ෂූන් සතුව පැවති බෞද්ධ අධ්‍යාපනය හා භාෂා ඥානය පිළිබඳ හසළ දැනුම ප්‍රධාන හේතුවක් විය. උන්වහන්සේලා සතුව පැවති සංස්කෘත සාහිත්‍ය, භාෂා ඥානය බුදුදහම කලාත්මකව හා සාහිත්‍යානුකූලව මහජනයා අතරට රැගෙන යාමට පහසුවක් වන්නට ඇත.

බුදුදහමේ ඉගැන්වීම් ඇතුළත් ගද්‍ය පද්‍ය කොටස් ධර්ම ප්‍රචාරය පිණිස බොහෝ රටවලට රැගෙන ගිය බව ප්‍රත්‍යක්ෂ කාරණයකි. දැනට විද්‍යාමාන ඒ ඒ බෞද්ධ ඉගැන්වීම් ඇතුළත් පිටපත් අධ්‍යයනයේදී ඉතා පැරණි පද්‍යය විවිධ භාෂාවලින් පරිවර්තනය වී ඇති අයුරු දකගත හැකිය. උදහරණ වශයෙන් ධම්මපදය, ථෙරථෙරී ගාථා, උදන, අපදන, ජාතක වැනි පද්‍යයෙන් රචිත ත්‍රිපිටක ග්‍රන්ථ විවිධ භාෂාවලට පරිවර්තනය වී ඇති අයුරු ධර්මය ප්‍රචාරය වූ රටවලින් හමුවන පැරණි අත්පිටපත් ආදී මූලාශ්‍රයවලින් විද්‍යාමාන වේ. එමගින් බුදුදහම ප්‍රචාරය වූ බොහෝ රටවල ගද්‍යයට සාපේක්ෂව පද්‍යයට දැක් වූ ප්‍රමුඛත්වයක් ධර්ම ප්‍රචාරයට හා සංරක්ෂණයට පද්‍යමය

නිර්මාණවල ඇති පහසුවත් වටහාගත හැකිය. එම ලක්ෂණය ගිල්ගිටි අත්පිටපත්වලද දැකගැනීමට හැකිවීම විශේෂත්වයකි. බොහෝ ගිල්ගිටි අත්පිටපත්වල ශ්ලෝක ශෛලියෙන් යුත් පද්‍ය නිර්මාණ සුලභ වන්නේ එබැවිනි. ඊට අමතරව ඉපැරණි ගිල්ගිටි අත්පිටපත් අතර පද්‍යයෙන් රචිත ස්ඵරිතවාද ගාථා ඇතුළත් අපද්‍යනයක්ද හමුවී ඇත. එහිදී වෙර වෙරී ගාථාවල මෙන් අතීත ජීවිතයේ අද්දැකීම් හා අර්භත් සුවය පිළිබඳ වර්තකතා ඇතුළත්ය. එහි ඇති විශේෂත්වය නම් එම සියලු විස්තර පද්‍යයෙන් රචනා කර තිබීමයි. පාලි ත්‍රිපිටකයෙහි දක්නට ලැබෙන එම ලක්ෂණය ගිල්ගිටි අත්පිටපත් මගින්ද හමුවීම විශේෂය. ඒවායෙහි ටිබෙට් හා චීන ආභාසය මැනවින් දක්නට ලැබෙන අතර එහි ඇතැම් පද්‍ය පාලි ත්‍රිපිටකයෙහි හමුවන අපද්‍යන පාලියෙහි එන ගාථාය. එම ස්ඵරිත ගාථා හෙවත් කාශ්මීරයෙන් හමුවන අපද්‍යන අත්පිටපත් මහාකාශ්‍යප තෙරුන්ගෙන් ආරම්භ වී ඉන්පසු ශාරිපුත්‍ර හිමියන් සහ අනෙක් භික්ෂූන් පිළිබඳ විස්තර සපයයි.¹⁷ එම පද්‍ය සංස්කෘතයෙන් හා ටිබෙට් භාෂාවෙන් හමු වී ඇති අතර ඇතැම් ඒවා පාලි ත්‍රිපිටකයෙහි ඇතුළත් ගාථා එලෙසින් ලියා තබා ඇත. එහිදී පැහැදිලි වන්නේ පාලි ගාථා විවිධ භාෂාවලට පරිවර්තනය වී ඇති බවයි. උද්භරණ වශයෙන් අපද්‍යන පාලියෙහි පුබ්බකම්මපිලෝතිකාපද්‍යනයෙහි සඳහන් ගාථා කාශ්මීරයේ ගිල්ගිටි අත්පිටපත්වලින් හමුවීම විශේෂය. මෙම අපද්‍යනයෙහි පෙර කළ පාපයන්හි විපාක වශයෙන් අන්තිම භවයෙහි සුන්දරී පරිබ්‍රාජිකාවගේ සිදුවීම හේතුවෙන් මෙම තෙරනමද නින්ද අපහාස විදි බව සඳහන් කරයි.¹⁸ මෙම අර්ථය ඇතුළත් ගාථාව සංස්කෘත හා ටිබෙට් භාෂාවලින් එලෙසින් දැකගත හැකි අයුරු Gilgit Manuscripts (Vol. III, Part-1) නමැති කෘතියෙහි ඇතුළත් දත්ත මගින් පැහැදිලිය. මීට අමතරව Gilgit Manuscripts කෘතියට සඳහන් මූලාශ්‍ර මගින් ත්‍රිපිටකයෙහි විවිධ තැන්වල ඇති පාලි ගාථා සංස්කෘත ශ්ලෝකවලින් ලියා තබා ඇති බව ගිල්ගිටි අත්පිටපත්වලින් අවබෝධ වේ. මෙමගින් බෞද්ධ ගාථා ධර්ම බුදුදහම ප්‍රචාරය වූ විවිධ රටවල ප්‍රචලිතව තිබූ බව පැහැදිලි වන්නකි. මෙම පද්‍ය ලක්ෂණවල ඇති ආකෘතිකමය කෙටි බව හා සුගායනීය බව බොහෝ මිනිසුන්ගේ සිත් ගන්නට ඇත. ඒ සඳහා ආවශ්‍යයික මූලාශ්‍ර ඉහතින් සඳහන් කළ ඉපැරණි ගිල්ගිටි අත්පිටපත්වලින්ද විද්‍යමානය. ගිල්ගිටි පද්‍ය නිර්මාණවල ඇති ප්‍රධාන විශේෂත්වය නම් ඒවා පාලි ගාථා මෙන්

ඉතා කෙටි ආකෘතියකින් රචනා වීමයි. එමගින් චිනය, ටිබෙටය හා ගිල්ගිට් ප්‍රදේශවල කිසියම් දියුණු පද්‍ය සම්ප්‍රදයක් පැවති බව පැහැදිලිය.¹⁹ එම පද්‍ය සම්ප්‍රදයට බුදුදහමේ ආභාසයද ලැබෙන්නට ඇත. ගිල්ගිට් ප්‍රදේශයෙන් හමුවන අත්පිටපත්වල චීන ආභාසය මැනවින් දක්නට ලැබෙන බැවින් චීනයේද බුදුදහම ප්‍රසිද්ධව පැවතුණ බව දත හැකිය. එසේම මහායාන අභාසයෙන් රචිත පද්‍ය ආකෘති අනුව චීනයෙහිද බුදුදහමේ ආභාසය ලත් දියුණු පද්‍ය සම්ප්‍රදයක් පැවති බවට කරුණු අනාවරණය වේ. ඒ අනුව මෙම සියලු කරුණු සමෝධානයේදී ගිල්ගිට් ප්‍රදේශයෙන් හමුවන එම අත්පත්‍රිකා ඓතිහාසික, සාහිත්‍යික හා ආගමික වශයෙන් වටිනා තොරතුරු රැසක යටගියාව හෙළිකරන ප්‍රධාන මූලාශ්‍රයක් වශයෙන් හැඳින්විය හැකිය.

ආන්තික සටහන්

1. ඌනපුරණසහිතො මහාවංසො, පොල්ලවත්තේ බුද්ධදත්ත හිමි, (කොළඹ: ඇම්.සී. ගුණසේන සහ සමාගම, 1959), පරි. 12, 2-7 ගාථා.
2. සමන්තපාසාදිකා නාමා විනටයටඨකථා (පඨමො භාගො), (සංස්.) බද්දේගම පියරතන හිමි සහ වැලිවිටියේ සෝරන හිමි (නැදිමාල: බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය, 2012), 3 පිටුව. 37.
3. Anuradha Seneviratna, King Aśoka and Buddhism (Kandy: Buddhist Publication Society, 1994), 68.
4. වැල්ලවත්තේ ආනන්ද හිමි සහ ටී.බී. කාන්ගහ ආරච්චි, සංක්ෂිප්ත ලෝක බෞද්ධ සංස්කෘතිය (කොළඹ: බෞද්ධ ප්‍රචාරක මුද්‍රණාලය, 1963), 130.
5. Gilgit Manuscripts (Vol. I), (Ed.) Nalinaksha Dutt, D.M. Bhattacharya and Shivnath Sharma (India: Sri Satguru Publications, 1984), 3.
6. Gilgit Manuscripts (Vol. I), i.
7. Gilgit Manuscripts (Vol. I), ii.
8. Gilgit Manuscripts (Vol. I), iv.
9. Gilgit Manuscripts (Vol. I), ii.
10. Gilgit Manuscripts (Vol. I), 37.
11. Gilgit Manuscripts (Vol. I), 39.
12. Gilgit Manuscripts (Vol. II), (Ed.) Nalinaksha Dutt and Shivnath Sharma (India: Sri Satguru Publications, 1984), v-vi.

13. Gilgit Manuscripts (Vol. II), iv-ix.
14. Gilgit Manuscripts (Vol. II), x.
15. Gilgit Manuscripts (Vol. II), x.
16. ආනන්ද හිමි, 131.
17. Gilgit Manuscripts (Vol. III, Part-1), (Ed.) Nalinaksha Dutt and Shivnath Sharma (India: Sri Satguru Publications, 1984), 20.
18. "තේන කම්මාවසේසේන ඉධ පච්ඡිමකේ භවේ
අබ්භක්ඛානං මයා ලද්ධං සුන්දරිකාය කාරණා"
අපදනපාළි 1 (බුද්දකනිකාය), (බුද්ධ ජයන්ති ත්‍රිපිටක ග්‍රන්ථ මාලාව),
(පරි.) තලල්ලේ ධම්මානන්ද හිමි (නැදීමාල: බෞද්ධ සංස්කෘතික
මධ්‍යස්ථානය, 2006), (3346 ගාථාව) 548.
19. Gilgit Manuscripts (Vol. III, Part-1), 22.